

Benyovszky, Krisztián

**Stredoeurópske výrazové konfrontácie : aktualita
porovnávacej stylistiky - montáž a epilóg**

In: *Česko-slovenské vzťahy v slovanských a stredoevropských souvislostech : (meziliterárnost a areál)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003, pp. 158-163

ISBN 80-210-3111-5

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133324>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Stredoeurópske výrazové konfrontácie Aktualita porovnávacej štylistiky – montáž a epilóg –

KRISZTIÁN BENYOVSKY (NITRA)

1. Významný maďarský odborník na štylistiku, Zoltán Szabó, vo svojej štúdii *Gondolatok az összehasonlító stilisztikáról*¹ (*Myšlienky o porovnávacej štylistike*) súri zintenzívnenie komparatívneho štylistického výskumu. Podľa neho je v súčasnosti táto oblasť štylistiky zanedbávaná, jej aktuálne postavenie je oveľa horšie ako postavenie literárnej komparatistiky, ktorá po niekoľkoročnej kríze a teatrálnej agónii opäť rozkvitá, hoci zistenia a výsledky interštylistických výskumov môžu mať výrazný dosah nielen pre literárnu komparatistiku, ale aj pre také ďalšie disciplíny, ako kontrastívna lingvistika, dejiny literárnych smerov a prúdov, interpretácia umeleckých diel, teoretická a hlavne praxeologická stránka prekladu. Porovnávacia štylistika je teda interdisciplína par excellence, čo zodpovedá aj súčasnej sebareflexii a smerovaniu štylistiky, ktorá sa pohybuje na pomedzí jazykovedy a literárnej vedy a pritom je otvorená aj iným umenovedným disciplinám. Prejavuje sa to hlavne v istej snahe urobiť zo štylistiky komplexnú *intertextovú* a *multimediálnu* umenovedu². Szabó poukazuje práve na tieto rozvetvené disciplinárne vzťahy komparatívnej štylistiky a na rôzne metodologické infiltrácie medzi týmito disciplínami. Literárnu komparatistiku chápe ako disciplínu, analogickú porovnávacej štylistike. Vychádza zo všeobecného poňatia porovnávacej literárnej vedy: jej predmetom je komparatívny výskum rôznych literatúr a medziliterárnych spoločenstiev (od jednotlivých motívov cez konkrétne diela, literárne smery, skupiny až k literárnym epochám) tak z historického, ako aj z deskriptív-

¹ Magyar Nyelvőr 125, 2001, č. 1, s. 30–47.

² Pozri k tomu: Kemény Gábor: *Szkülla és Kharübdisz között: a stilisztika feladatai és lehetőségei az új évezred küszöbén*. Magyar Nyelvőr 124, 2000, č. 7–8–9, s. 298–310. ; Hoffmannová, Jana: *Stylistika a ...* Praha, TRIZONIA 1997, s. 172–175.

neho aspektu; zisťuje analógie, korešpondencie, paralely a diferencie medzi porovnanými javmi. Najmä pri výskume umeleckých prúdov, smerov, ktoré majú medzinárodný charakter, je potrebné, aby komparatista rešpektoval špecifické znaky, vývinové osobitosti jednotlivých národných literatúr (literárnohistorická stránka) a pritom sa však usiloval vystihnúť aj univerzálne, nadnárodné znaky daného literárneho smeru (literároteoretická stránka). Podobné je aj postavenie komparatívnej štylistiky, ktorú tiež charakterizuje úzka spolupráca s literárnou históriou a teóriou.³ Kontrastívna lingvistika, ktorá skúma zhody, ale najmä rozdiely medzi dvoma či viacerými jazykmi, môže byť užitočná pre porovnávaciu štylistiku najmä v oblasti lingvistickej charakterológie a výskumu idiomatickosti jednotlivých jazykov. Tesné väzby s translitológiou sú evidentné: spoločný záujem o otázky medzikultúrnej a meziliterárnej komunikácie, z toho prameniace problémy jazykovo-tematických čiže výrazových (štylistických) posunov, hranice významovej ekvivalencie. Hlavný prínos komparatívnej štylistiky pre uvedené disciplíny vidí Szabó v tom, že pomocou jej postupov je možné dospieť k takým *štylistickým univerzáliám*, ktoré majú nielen interlingválnu, ale prípadne až intersemiotickú platnosť. Systém takýchto univerzálií, píše autor, ktoré vyhovujú rôznym potrebám, štylistika ešte nemá k dispozícii.

2. Významný slovenský odborník na štylistiku František Miko vydal v roku 1976 zaujímavú knižku s názvom *Štylové konfrontácie* a s podtitulom *Kapitolky z porovnávacej štylistiky*. Je to zbierka štylistických rozborov slovenských, českých a poľských epických diel, resp. charakteristických ukážok, ktoré sú potom konfrontované s ich prekladmi. Je to v istom zmysle priekopnícka práca, keďže, ako poznamenáva autor, v tom čase je porovnávací štylistika – aj v širšom meradle – ešte „v plienkach“.⁴ Výskum v oblasti konfrontačnej štylistiky sa podľa neho robí na troch úrovniach. Na prvej, najvyššej úrovni sa pozoruje a porovnáva charakter *spisovnej normy* v daných národných jazykoch, „jej ustálenosť a rozkolísanosť, miera jej spoločenskej záväznosti a sila spoločenských sankcií pri jej narúšaní“⁵ a ďalej jej vzťah k ľudovým nárečiam. Najvlastnejšou parketou komparatívno-konfrontačného výskumu je porovnávanie štylis-

³ Szabó, Zoltán: i.m. s. 33.

⁴ Miko, František: *Štylové konfrontácie*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976, s. 14.

⁵ Miko, František: *Štylové konfrontácie...* s. 17.

tických systémov v jednotlivých národných jazykoch (počet, rozvinutosť a ustálenosť štýlov). Na najnižšej úrovni sa porovnávajú jednotlivé štýly a štylistické prostriedky v jazykoch. V prípade konfrontácie umeleckého štýlu, ako poznamenáva autor, prechádza porovnávacia štylistická analýza do *porovnávacej literárnej vedy*.⁶ Takto získané poznatky, skúsenosti porovnávacej štylistiky môžu byť užitočné hlavne pre *prekladateľskú štylistiku*, ktorú chápe Miko ako samostatnú, skôr preskriptívnu disciplínu: ona stanovuje „podmienky, formy a stupne ekvivalencie v procese prekladania, zisťujúc zároveň výrazové posuny, ku ktorým pritom dochádza.“⁷ Preklad chápe nielen ako konfrontáciu dvoch jazykov a rôznych štylistických systémov, ale ako procesom v ktor, sa „merajú“ a „porovnávajú“, navzájom sa ozvlášťujú a odhaľujú celé literatúry a kultúry. Hoci tu expresis verbis nevyslovuje, ale tento dialogický princíp odhaľovania štylistických a literárnych osobitostí vlastného jazyka na pozadí iného, „ cudzieho“, t. j. chápanie seba samého okľukou cez porozumenie druhého možno označiť za *hermeneutický*.⁸ Hermeneutika je ináč implicitne zabudovaná (aj keď metodologicky nerefektovaná, resp. niekedy až kriticky vnímaná) do Mikovej výrazovej teórie hlavne cez kategóriu *zážitkovosti* a *kontrastu* výrazu, pri interpretácii ktorých sa predpokladá komunikácia medzi životným svetom príjemcu a medzi tematizovanými existenciálnymi situáciami a postojmi v diele. To všetko súvisí s tým, že podľa Miku exponentmi, „indikátormi“ štýlu sú tak jazykové, ako aj tematické jednotky, a preto štylistická analýza nemôže ignorovať ani „tematickú“, „obsahovú“ stránku diela. V tomto smere je autorova výrazová štylistika istou rehabilitáciou obsahovej estetiky⁹, ktorú však obohacuje o systematický a náležitý existenciálny rozmer. Autor *Štýlových konfrontácií* pozoruje rôzne literárne štylizované podoby hovorovosti v slovenskej, českej a poľskej literatúre, ktoré potom konfrontuje s prekladmi v týchto jazykoch. Sleduje pritom vzniknuté výrazové posuny (čo sa pri preklade stráca, čo získa, čo sa potláča, čo zosilnie

6 Miko, František: *Štýlové konfrontácie...* s. 24.

7 Miko, František: *Štýlové konfrontácie...* s. 22.

8 Možné inovatívne impulzy literárnej hermeneutiky pre hungarológiu dôrazňuje aj významný maďarský literárny vedec-germanista, Ernő Kulcsár Szabó, ktorý vidí jej budúcnosť v smerovaní k podobe metodologicky vyhranenej interkulturalnej, interregionálnej a interdiskurzívnej disciplíny. *Hungarológia – Hermeneutika és kulturális poétika között.* (Jelenkor 2002/9, s. 938–949.)
Možno, že sú tu uváženia hodné aspekty aj pre slavistiku.

9 Miko, František: *Štýlové konfrontácie...* s. 23.

a čo sa dostáva do neutrálnej polohy). Hovorovosť, hovorový štýl je z pohľadu porovnávacej štylistiky aj preto signifikantný, že sa v jednotlivých národných jazykoch vyznačuje vysokou mierou idiomatičnosti, čiže kladie prekladu nemalé prekážky. (Na inom mieste píše Miko, že význam „aj všeobecne známych vecí v jednotlivých národných komunitách je idiomatičky „pootočený“ trochu iným smerom“.¹⁰) Z hľadiska slovensko-českých literárnych vzťahov sú najzaujímavejšie prvé dve interpretácie, v ktorých Miko analyzuje Čapkovu „hovorovú rozvravenosť“ a „fabulačnú hovorovosť“ J. Haška v reláciách originál-slovenský preklad. Jeho dôkladné a výstižné interpretácie charakterizujú výnimočný cit pre jazykové a štylistické nuansy, pričom jednotlivé mikroštylistické fakty nezostávajú iba v podobe štatistických výpočtov, ale ich autor usúvzťažňuje s poetikou tvorcu a s umeleckými (štylistickými a žánrovými) tendenciami doby, v ktorej dielo vzniklo. Miko postupuje od najvšeobecnejších výrazových symptómov (operatívnosť-ikonickosť, zážitkovosť-pojmivosť) a dostáva sa k markantnej formulácii špecifickejších štýlových osobitostí jednotlivých textov, a tým aj rôznych typov hovorovosti. Z Mikových prác hádam práve rozbor tejto zbierky poukazujú najpregnantnejšie na tézu, ktorú aj predtým, aj potom viackrát dôrazňoval, t. j. že v texte každý gramatický tvar, každé slovo, každý výrazový prostriedok (jazykový a kompozičný indikátor) má istú štylistickú hodnotu, každý štylizačný postup prináša isté výrazové zmeny.

3. Významná česká odborníčka na štylistiku, Jana Hoffmannová v záverečnej kapitole svojej knihy *Štylistika a...* načrtáva istú víziu tejto disciplíny, ktorá sa, podľa môjho názoru, zdá byť dosť pravdepodobná. Po prehľade rôznych – prevažne – lingvistických a s jazykovedou istým spôsobom hraničiacich disciplín prichádza k záveru, že isté koncepcie štýlu sa v súčasnosti už dostali na perifériu záujmu (deviačná, exceciónálna, normatívna teória), isté však majú nádej na „prežitie“. K takým patrí podľa nej funkčná štylistika pražskej školy, ktorá sa aj doteraz vedela prispôbiť meniacim sa metodologickým a literárnym požiadavkám a ktorá má všetky predpoklady na to, aby úspešne čelila aj výzve literárnej postmodernity. Ako píše, s konceptom štýlu ako jednotiacého, integračného činiteľa textovej výstavby ako by na prvý pohľad kontrastovali skúsenosti s postmodernými textami, v ktorých „neustále a programovú dochádza k porušovaniu stylových

¹⁰ Miko, František: *Preklad: skutočnosť/dielo*. In: Miko, F.: *Význam, jazyk, semióza*. Nitra, VŠPg v Nitre 1994, 120.

norem, k míšení různých stylů a žánrů, k setkávání stylových podob vysokých a nízkých, k intertextovým orgiím, k manifestaci plurality stylů, ale i kultur.“¹¹ Dokonca predstavy o funkčných štýloch, hovorí Hoffmannová, sa nám dnes „rozpadajú pod rukami“. Kým však nás bude stále zaujímať, „jaké styly, žánry či registry se tu mísí, které normy jsou porušovány, které texty jsou citovány, parodovány či ironizovány“¹², funkčné chápanie štýlu bude mať svoje opodstatnenie, veď každé dezintegračné gesto chápeme na pozadí už/ešte jestvujúcich štýlových noriem a modelov¹³. Aby však mohla efektívne fungovať, musí sa štylistika pretransformovať na *dialogickú, intertextovú, komplexnú* štylistickú disciplínu.

Epilóg:

Na malej ploche som tu inscenoval nekomentovaný intertextuálny dialóg medzi vedeckými publikáciami, ktoré boli napísané v rôznom čase, v rôznych jazykoch a z rôznych indícií, no všetky tri vznikli v geograficko-kultúrnom priestore Strednej Európy. Na prvý pohľad akoby o sebe nevedeli (aspoň na to explicitne neodkazujú), je možné ich však chápať – a o to som sa usiloval – ako repliky jedného dlhotrvajúceho a v tomto regióne vždy aktuálneho dialógu o medziliterárnych, interštylistických, a tým aj medzikultúrnych vzťahoch. V tomto kontexte sa už formálna (a ináč zámeraná) izolácia troch častí príspevku relativizuje, zmienené texty sa medzi sebou navzájom otvárajú a do istej miery sa aj dopĺňajú – slovom: nie sú si sebe ľahostajné. (To som chcel decentne signalizovať s rovnakými incipitmi.) Medzery, „nedourčené miesta“ medzi jednotlivými odsekmi sa dajú doplniť, „konkretizovať“ rôznym spôsobom, na záver uvediem v krátkosti – aby som sa neprevinil ani voči vedeckej korektnosti a jasnosti – svoju vlastnú verziu. Zoltán Szabó sformuloval také vedecké-metodologické požiadavky porovnávacej štylistiky, ktoré František Míko zčasti už naplnil (ešte pred 25–mi rokmi) vo svojej citovanej knihe. Publikácia Hoffmannovej tiež dokazuje aktuálnosť interštylistických výskumov, pričom poukazuje aj na to, že táto potreba je motivovaná samotnou literárnou praxou, štylistickými tendenciami súčasnej literatúry (v mikovských termínoch by to bolo možné opísať ako dominantné zastúpenie *variability výrazu*.) Hlavnú úlohu porovnávacej štylistiky, a tým aj oprávnenosť pokusov o jej oživenie

¹¹ Hoffmannová, Jana: Stylistika a ... s. 174.

¹² i.m.

¹³ Hoffmannová, Jana: Stylistika a ... s. 175.

vidím práve v tom, že jej termíny a vyvinuté interpretačné postupy môžu pomôcť pri rozbere (ale aj pri preklade) takých literárnych diel súčasnosti, ktoré z hľadiska tematiky sú „multikulturálne“, čo sa niekedy reflektuje aj na ich jazykovej rovine (viacjazyčnosť, diferencovanosť štýlových registrov). Zo slovenskej a maďarskej literatúry napríklad: Pál Závada: *Jadvigá párnája – Jadvigin vankúšik*¹⁴, Dušan Šimko: *Esterházyho lokaj*, Lajos Grendel: *Nálunk, New Hontban – U nás v New Honte*¹⁵, Alfonz Talamon: *Samuel Borkopf: Barátainnak egy Trianon előtti kocsmából – Mojim priateľom, z predtrianonskej krčmy*¹⁶, Koloman Kocúr: *Apáka a mamáka*). Nemyslím tu iba na porovnávaciu analýzu v užšom, lingvistickom zmysle, ale na hermeneuticky orientovanú literárnu sebareflexiu.

¹⁴ Slovenský preklad: Renáta Deáková. Bratislava, Kalligram, 1999.

¹⁵ Slovenský preklad: Eva Kroupová. Bratislava, Kalligram, 2002.

¹⁶ Slovenský preklad: Renáta Deáková. Bratislava, Kalligram, 2001.